

СУТНІСТЬ І СПЕЦИФІКА ПІДГОТОВКИ ЖІНКИ ДО ДУХОВНО-МОРАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ ДИТИНИ В МОНАСТИРЯХ УКРАЇНИ ХІХ СТОЛІТТЯ (на основі праць святителя Феофана Вишенського)

А Зазначено, що у ХІХ ст. питання про зміст жіночої освіти було важливою частиною дискусій не лише про призначення жінки, а й про жіночий інтелект. У православних монастирях жіноцтво традиційно навчали слідувати правилам духовного вдосконалення, піднімаючись сходами «лествиці». Приклад життя таких жінок був перед очима простих людей не одне століття, оскільки ідея духовно-морального вдосконалення глибоко проникла в життя селянства і вкоренилася в ньому.

Ключові слова: милосердя; релігійне виховання; християнство; жіноцтво; монастир; духовне зростання; душевні сили

Постановка проблеми. Центральне місце в житті кожного закладу освіти посідає сам освітній процес. Відповідно до цілей і завдань виховання, затверджених у статутах жіночих шкіл усіх рівнів, залежав не лише зміст навчального курсу, а й можливості їхніх випускниць після завершення освіти. У свою чергу, організація навчального процесу визначала перебіг робочих буднів кожної юної учениці. Зазначимо, що у ХІХ ст. питання про зміст жіночої освіти було важливою частиною дискусій не лише про призначення жінки, а й про чоловічий і жіночий інтелект і (навіть) здатність жінок до розумової діяльності взагалі. Зауважимо, що подібні дискусії іноді ініціюються й у наш час – епоху, коли жінки не лише повсюдно засвідчили свою здатність до здобуття вищої освіти, а й внесли безперечний, вагомий вклад у науку та в усі інші сфери людської діяльності, коли рівність статей видається для цивілізованої людини річчю цілком очевидною [5. с. 39].

Православна традиція релігійного виховання людини – традиція, згідно з якою виховання розуміється як слідування «сходами» духовно-морального сходження, яке в християнській літературі часто означають словом «лествиця». Класичне вираження цього християнського образу-символу – сходження до божественної Істини й абсолютного добра, до Бога – отримало в працях преподобного Іоанна Лествичника, одного з найшанованіших російськими та вітчизняними релігійними мислителями візантійського подвижника. Він розвинув й обґрунтував

ідею поетапного духовного розвитку і морального вдосконалення в процесі виховання. На його думку, заради духовного сходження людині необхідно концентрувати свою волю на любові до Бога, вибрати собі духовного отця-наставника, навчитися «смирнено» володіти технікою управління своїми пристрастями.

Головною умовою і засобом такого сходження, освіти і морального вдосконалення, зокрема для жінки, є внутрішнє бажання, а саме: молитва, напруга і зосередженість мотиваційної сфери особистості, спрямовані на шлях духовного вдосконалення, «обоження» і покаяння. Усе це разом очищає душу, просвітлює (зокрема і в знанні – дає знання) і просвічує її зсередини.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій. У православних монастирях жіноцтво традиційно навчали слідувати правилам духовного вдосконалення, піднімаючись сходами «лествиці». Приклад життя таких жінок був перед очима простих людей не одне століття, оскільки ідея духовно-морального вдосконалення глибоко проникла в життя селянства і вкоренилася в ньому. Цей факт був відзначений слов'янофілами і релігійними просвітниками ХІХ–ХХ ст. – Є. Трубецьким, М. Лоським і М. Бердяєвим, які неодноразово наголошували, що на «руських» землях Православне вчення впродовж тисячоліття гартувало цілісний характер моральності як жінки, так і дитини.

Окремі аспекти виховання жіноцтва у чернечих закладах освіти досліджуваного періоду зверталися сучасні

вчені: О. Ільченко розкривала благодійну діяльність жіноцтва в освіті України; В. Фазан досліджував просвітницько-громадську діяльність Києво-Печерської Лаври [8; 9]; А. Бойко розкривала феномен традиційної культури українського народу, яка побудована на релігійних засадах, а також світську й релігійну діяльність Г. Ващенка; В. Сипченко звертала увагу на необхідність синтезу національних і загальнолюдських цінностей, шанобливого ставлення до рідної культури, мови, релігії. Але ніхто з вищезазначених науковців не розглядав питання сутності і специфіки підготовки жінки до духовно-морального виховання дитини в монастирях України XIX століття на основі праць святителя Феофана Вишенського.

Метою нашого дослідження є аналіз навчального процесу підготовки жінки до духовно-морального виховання дитини в монастирях України XIX століття на основі праць святителя Феофана Вишенського.

Викладення основного матеріалу. Педагогічна культура України від часу прийняття християнства Київською Руссю представлена працями Святих Отців Православної Церкви. Вони були носіями і виразниками кращих ідей і прагнень свого часу, тож закономірно ставали духовними рушіями та провідниками суспільства: до їхнього авторитетного голосу прислухалися всі. Українська і російська земля особливо багаті на святих людей. Це, передусім, преподобний Антоній та Феодосій Київські (Печерські) – великі молільники за Київську державу в період її політичного та духовного становлення та предстоятелі перед Господом у всі наступні скрутні для України часи. Серед найдавніших православних авторитетів назвемо також преподобного Сергія Радонезького, святителів Руської землі Петра, Алексія, Іону, а також Філіпа й Ермогена – захисників «занедбані людьми правди Божої на землі» та мучеників за свої ідеї.

На початку XIX ст. зійшла зірка одного з найбільших Православних святих – преподобного Серафима Саровського, який словом і ділом показав, що мета християнського життя полягає в набутті Святого Духа і постійному прагненні до вдосконалення своєї особистості. У першій половині того ж століття великим моральним авторитетом був святитель Філарет, митрополит Московський, голос якого мав вирішальне значення не лише в церковних справах – до нього прислухалися в багатьох освітніх питаннях першорядної ваги. Святитель Феофан, Вишенський Самітник, теж мав безперечний авторитет – як істинний навчитель духовно-морального християнського життя. На нашу думку, в педагогічних переконаннях названих духовних авторитетів узагальнено традиції християнського виховання взагалі та жінок і дітей зокрема, багато їхніх думок у сфері педагогіки та психології на десятиліття випередили дослідження сучасних педагогів і психологів і можуть стати основою для пояснення й досі не пояснених світською педагогікою та психологією явищ в означеній сфері.

Звертаючись до праць святителя Феофана Вишенського (Г. Говоров, 1815–1894 рр.), передусім треба пам'ятати, що він у виховній діяльності був глибоко християнським педагогом. Християнську любов вважав початком усіх виховних заходів, а храм Божий і богослужіння – найкращим середовищем і засобом доброго виховання. Феофан Вишенський вірив у силу тільки любові і надавав значення виключно моральним діям. «Полюбіть дітей, і вони полюблять вас... Розчиняй суворість влади лагідністю, намагайся любов'ю заслужити любов, істинна доброта не цурається і строгого слова», – так відповідав священник, коли його запитували про найкращий підхід до виховання дитини [10, с. 85]. Він вважав, що людській природі відповідає тільки релігійно-моральне виховання, а дух церковності – найкращий для цього засіб.

У бесідах з вихованцями святитель Феофан говорив про особливості православного життя, про збереження чистоти серця і розуму, про шляхи досягнення Богоспілкування. Рекомендував для читання Святе Письмо і твори Святих Отців Церкви, а дозвілля дітей заповнював тим, що залучав їх до праці та занять живописом.

Будучи викладачем морального богослов'я, святитель Феофан замість збірника правил поведінки склав посібник духовного життя «Начертание християнської морали», який вийшов у світ під назвою «Письма о християнській життєвій» («Листи про християнське життя»). Він фактично одним із перших православних богословів створив християнську психологію, обґрунтувавши моральні явища з психологічної точки зору. Цьому сприяли не лише його спостереження над духовним світом і глибина знань у цій сфері, а й пережитий внутрішній духовний досвід.

У відомій праці «Путь ко спасению» («Шлях до спасіння») єпископом Феофаном, по суті, було викладено цілу науку про виховання – справу, яку святитель вважав найсвятішою з усіх святих справ [12, с. 51]. Головна справа для учнів, на його думку, – це догодження Богові, а науковість (тобто освіченість) – додаткова якість, необхідна тільки для тимчасового, тобто земного, життя. Кожна наука, що викладається християнинові, має бути просякнута християнськими, православними «началами». Недоліками виховання, на думку Феофана Вишенського, є: віддалення від Церкви та її благодатних засобів, що спричиняє «в'янення паростка» православного життя; неухвага до тілесних потреб, що з розвитком тіла призводить до розвою пристрастей, які «оселяються» в душі й починають панувати в ній; не спрямований до однієї мети розвиток усіх душевних сил, що пов'язано з нерозумінням і незнанням цієї мети та шляхів її досягнення, а тому стає причиною турботи тільки про освіту (розумову); цілковите занедбання духу, відсутність страху Божого і молитви, зневага до «голосу совісті».

Для поліпшення християнського виховання, на думку святителя, необхідно: зрозуміти та засвоїти «начала»

християнського виховання і, передусім, застосовувати їх у родині, оскільки домашнє виховання є основою всього наступного; внести християнські елементи в шкільне виховання, впродовж усіх шкільних років тримати вихованця під благодотворним впливом Церкви, яка «спасительно» діє на духовне зростання; треба виховувати й самих вихователів. Церковність і благочестя батьків – найкращий виховний засіб. Приклад життя благочестивих батьків створює «спасенну» для дитячої душі атмосферу. Часте причащення святих Христових таїн освячує й умиротворяє дитину, робить її недоступною для темних сил.

Виявив святий шлях спілкування душ дитини і батьків – через серце, коли один дух впливає на інший. Зовнішнім провідником такого впливу є погляд: це точка зустрічі однієї душі з іншою.

З віком, зауважував Феофан, необхідно розвивати всі сили душі: розум, волю і серце, а також навчитися стежити за їхнім розвитком. Розум має наповнюватися здоровими міркуваннями і поняттями, розрізненням добра і зла. Це досягається, на думку святих, за допомогою бесід і запитань. Волю зміцнюють через послух, через недопущення свавілля, через привчання дитини чинити добро, використовуючи природне дитяче бажання наслідувати те, що подобається.

До вищих якостей людини єпископ Феофан відносить страх Божий, совість і молитву. Саме вони виявляють її дух. Страх Божий породжує молитву й «освіжає» совість. Усе це звернено до іншого, невидимого світу. Чим раніше пробудяться в дитині страх Божий і молитва, тим міцнішим буде її благочестя в наступні роки. Особливої уваги й керівництва вимагає совість. Здорові поняття, гарний приклад батьків, навчання добрим справам і молитва дають достатні підстави для благочестивої діяльності в майбутньому. Але, головне, в дітях треба формувати сумлінне і свідоме налаштування. Воля батьків для дітей є законом совісті та Божим законом, тому батьки мають бути достатньо розсудливими і не ставити дітей у такі умови, щоб вони порушували їхню волю. Якщо ж таке трапиться, необхідно схилити їх до каяття.

Однак не лише душевні та духовні сили дитини вимагають розвитку та уваги. Св. Феофан говорив також про життя людського тіла. Тіло він розглядав як знаряддя духу. Тому його потрібно розвивати так, щоб воно сприяло і допомагало, а не перешкоджало духовній діяльності. Усе, що збуджує чуттєвість і живить пристрасті, має бути усунене з дитячого життя, так вважає святий.

Виховання, писав єпископ Феофан, повинно бути, як і в дитинстві, релігійно-моральним, щоб воно не руйнувало те, що було закладено в їхню душу раніше, в дитинстві. Характеризуючи юнацький вік, він розглядає його як нестійкий і мінливий період людського життя, який сповнений небезпеками, а тому найскладніший для виховного впливу.

Поділяємо думку Феофана про те, що успіх і вплив виховних заходів у юнацькому віці значною мірою визначається характером початкового виховання в родині. Якою людина вийде з юнацького віку, найчастіше залежить від того, якою вона вступила в нього.

Разом із вченням про домашнє і сімейне виховання в творах єпископа Феофана можна знайти чимало вказівок щодо організації як чернечої, так і шкільної освіти, і тут він виявляє себе педагогом-новатором, який далеко випередив свій час. Відомо, що ідея виховуючого навчання вперше була висловлена в другій половині ХХ ст. Сутність такого навчання зводиться до прагнення давати підростаючому поколінню не тільки знання, треба розвивати і збагачувати не лише розум, а й усі душевні (духовні) здібності учня, морально виховувати й ушляхетнювати його. Ця ідея стала популярною в педагогіці лише в останні роки минулого століття. Між тим святий Феофан говорив про неї ще в 40-х рр. ХІХ ст.

Так, в ідеї морально виховуючого навчання корениться вся педагогічна система Феофана Вишенського. Він називав плідною тільки ту освіту, яка розвиває не тільки розум, а й, головним чином, ушляхетнює серце. На його глибоке переконання, кожна школа, незалежно від її типу та навчальних дисциплін, має базуватися на засадах релігії та моральності. Спочатку треба міцно зафіксувати у свідомості та серці учня основні моральні істини, і тільки потім, на цьому міцному фундаменті, будувати всю систему освіти наукової. З поглибленням останньої моральні ідеї повинні не втрачати свого значення, а залишатися «вищими керівними початками».

Говорячи про роль монастирської школи в духовному розвитку своїх вихованців, єпископ Феофан акцентував увагу на двох основних моментах: на просвіті розуму і на вихованні серця [10, с. 45]. У цьому він вбачав мету виховання як такого. На його думку, «просвітити розум – це означає зафіксувати в ньому здорові поняття про все: що таке цей світ, звідки він, чим тримається і куди рухається; чим є ми самі, навіщо ми тут, на цій землі, що означає цей напівсвітлий і напівтемний наш стан, що чекає нас у майбутньому і т. д. Сукупність таких знань і складає мудрість, яку завжди так діяльно шукала й шукає людина і основи якої наставник повинен сіяти в серця дітей» [там само, с. 55]. Роз'яснюючи це положення, святий відзначає далі, що «просвітити серце – це означає розбудити приховані в нашому естві вимоги, перетворити почуття і налаштування, звести їх у початки і правила життя», щоб потім про кожного, хто їх має, можна було сказати: «Ось досконала людина!» [10, с. 55].

Як же це зробити?

Святий Феофан переконливо спростував твердження тих педагогів, які вважали розвиток людської природи, тобто всього того, що приховано в її природі, цілком достатнім. Свою позицію він підтвердив наступними аргументами:

«1) розвиваючи естетичну сторону, наставники оточують вихованця витонченими речами і привчають до мистецтв. У результаті розкривається смак, але водночас розвиваються всілякі похоті, до того ж у формах вельми не витончених;

2) щоб привчити триматися з гідністю, вчителі вводять вихованця в «світ» і навчають його гарним манерам. Певною мірою мета досягається, але водночас розвивається гордіня, норавливість, неприступність, зневага щодо нижчих і приниження перед вищими;

3) вихователі привчають вихованців до різноманітної заповзятливої діяльності – і в цьому буває успіх, але не з меншим успіхом зростають корисливість, жадібність, безжальність. І так в усьому. Там, де без розбору розвивають усе, що б не знайшли в людині, разом зі «сродним» їй розвивають і не «сродне», тобто ті самі плевели, які нерідко заглушають добрі посіви. Отже, не все треба розвивати в людині, а дещо пригнічувати і викорінювати» [10, с. 60]. У цьому святий Феофан вбачав складність виховання та освіти.

У зв'язку з цим, на нашу думку, при зверненні до тієї чи іншої філософської системи як методологічної основи теорії педагогіки потрібно переглянути традиційні односторонні світоглядні підходи. Тільки варіативність знань у сфері різних світоглядних уявлень про сутність особистості, її цілісність і структуру, місці в системі людських стосунків може забезпечити формування гнучкості мислення людини. Філософсько-педагогічний аспект людинознавства при розгляді педагогічних реалій має орієнтуватися з позицій оціночно-цільового і дієвого компонентів духовно-моральної життєдіяльності людини в умовах певної історичної культури.

Тенденція переорієнтації загальнолюдських цінностей на особистісно-орієнтовані високі духовні та моральні цінності буття передбачає необхідність певної переорієнтації й змісту освітнього процесу – на краєзнавчі знання в галузі вітчизняної культури, в тому числі й Православної педагогічної, в яких відображаються високі духовні подвиги людей, що жили на нашій землі та заповіли нам продовжувати творити добрі справи на благо батьківщини [1, с. 21].

Духовна Православна педагогічна традиція, зокрема у вченні святих Феофана Вишенського, засвідчує, що виховна мета, спрямована на єдність процесів «просвітлення розуму та освіченості серця», – це єдиний правильний шлях, що забезпечує не лише залучення розуму учнів до високих цінностей буття, а й їхнє особистісне сприйняття цих цінностей у своєму внутрішньому світі – як основи тих життєвих принципів, якими керується особистість в організації своєї життєдіяльності [8, с. 72].

Педагогічні ідеї святих Феофана Вишенського досить актуальні для сучасної педагогічної культури, для якої притаманний аксіологічний підхід до виховання та розвитку особистості, коли духовні та моральні цінності

претендують на те, щоб бути високими і непорушними однозначно для всіх і кожного на всі часи. У його творах зображено ідеал істинно християнського життя і шлях морального вдосконалення, що веде до його досягнення. Для забезпечення тривкого успіху в цій боротьбі Феофан вважав необхідним «відкрити» джерела гріха. До них він відносить:

– жалість до себе, через що людина ніяк не хоче відмовити собі ні в чому, навіть у дрібницях. Майбутнє добродіє життя їй уявляється занадто тяжкою працею, сповненою скорботи і поневірянь;

– чуттєвість, що виражається в надмірній залежності від матеріальних речей і задоволень, у відсутності інтересу до всього духовного, невидимого;

– догодження людям, коли християнин занадто дорожить своїми стосунками з оточуючими, надає надміру важливого значення тому, що подумають і скажуть про нього інші;

– надмірна «прив'язаність» до реального земного життя, яка поміж «виробників» гріха теж посідає поважне місце [13, с. 85].

Святий Феофан вважав: для того, щоб очистити свою душу від усіх названих джерел гріха, потрібно чітко визначити все їхнє моральне неподобство, всю їхню шкоду та небезпеку для нового життя; шляхом наполегливої та невпинної внутрішньої праці привести серце в такий стан, щоб воно у своєму прагненні та бажанні нового, кращого дійшло до крайніх меж і змогло протистояти колишнім гріховним спонукам. Остаточний успіх і цілковита перемога залежать від неослабного прагнення довести справу до кінця [3, с. 114].

Щоб досягнути всього цього, людина має по-новому влаштувати своє життя – і відповідний процес святий Феофан називає віддаленням від світу. Однак це, на його думку, не означає, що людина «втікає» від суспільства, адже головне – позбавитися устоїв, звичок і бажань, які є чужими (протилежними, противними) духу Христа. Добродіє починається із зовнішніх «подвигів» і закінчується внутрішнім – очищенням серця. Необхідні для цього «благочестиві» вправи можна знайти в житіях християнських подвижників. Піст, праця, пильнування, усамітнення, молитва з читанням Слова Божого і Святих Отців, говіння зі сповіддю і причастям, справи милості – все це, разом або частково, можна зустріти майже в кожному житті [4, с. 124].

Святий Феофан детально вказує предмети і зміст «подвигів» як тілесних, так і душевних, а також окремо для розуму, серця і волі, та не менш детально викладає правила до їхнього життєвого застосування. Внаслідок посиленої духовної праці подвижник удостоюється найвищої можливої для людини на землі нагороди – відчуття близькості Божества і початку живого та істинного богоспілкування, при повному злитті Божественних і людських життєвих начал.

Такими є педагогічні погляди святителя Феофана Вишенського на виховання. Характеризуючи діяльність і значення праць, єпископ Г. Флоровський писав: «Феофан не будував системи, ні догматичної, ні повчальної. Він хотів тільки окреслити спосіб християнського життя, показати напрям духовного шляху. І в цьому його незрівнянне історичне значення» [13, с. 400].

У цьому контексті важливо сказати, що шлях морального вдосконалення, показаний у творах святителя, був пройдений ним самим: у богослужінні та молитві, в подвигах тілесних і духовних він провів більшу частину свого затворницького життя [7, с. 38].

Список використаних джерел

1. Беляева В. Теория и практика духовно-нравственного становления и развития личности учителя в светской и православной педагогической культуре : автореф. дис. ... д-ра пед. наук. Москва, 1999. 38 с.
2. Бердяев Н. А. О человеке, его свободе и духовности: избранные труды. Москва : МПСИ Флинта, 1999. 311 с.
3. Георгий (Тертышников; архим.). Душепопечительная и литературная деятельность святителя Феофана (Говорова) в период затвора в Вышенской пустыни. Богословские труды. Москва, 1992. Т. 31. 241 с.
4. Каптерев П. История русской педагогики. 2-е изд. Петроград : Земля, 1915. 746 с.
5. Пушкарёва Н. Л. Женщины-ученые в российском постсоветском фольклоре. *Этнографическое обозрение*. 2006. № 4. С. 39–58.
6. Рачинский С. А. Заметки о сельских школах. Санкт-Петербург, 1883. 123 с.
7. Смирнов П. Народное образование и церковноприходская школа. Санкт-Петербург, 1899. 126 с.
8. Фазан В. В. Розвиток просвітницько-педагогічної діяльності та виховання у вищих навчальних духовних закладах України при Києво-Печерській Лаврі у XIX–XX ст. *Педагогічні науки : зб. наук. праць / Полтав. нац. пед. ун-т імені В. Г. Короленка*. Полтава, 2018. Вип. 72. С. 70–74.
9. Фазан В. В. Вплив секуляризації на просвітницько-виховну діяльність духовних осередків України у XVIII ст. *Імідж сучасного педагога*. 2018. № 4 (181). С. 72–75.
10. Феофан, (єпископ). Начертание христианского нравоучения. 2-е изд. Москва : Типолитограф. И. Ефимова, 1895. 519 с.
11. Феофан, (єпископ). Письма о духовной жизни. 3-е изд. Афонского Русского Пантелеймонова монастыря. Москва : Типолитография, 1897. 253 с.
12. Феофан, (єпископ). Путь ко спасению: (краткий очерк аскетике). Москва : Типолитограф. И. Ефимова, 1899. 346 с.
13. Флоренский П. А. Сочинения : в 4 т. Т. 1. Москва : Мысль, 1994. 797 с.

References

1. Beliaeva, V. (1999). *Teoriia i praktika dukhovno-nravstvennogo stanovleniia i razvitiia lichnosti uchitelia v svetskoi i pravoslavnoi pedagogicheskoi culture*. (Extended abstract of D diss.). Moskva [in Russian].
2. Berdiaev, N. A. (1999). *O cheloveke, ego svobode i dukhovnosti: izbrannye trudy*. Moskva: MPSI Flinta [in Russian].
3. Georgii, (Tertyshnikov; arkhim.). (1992). *Dushepopечitelnaia i literaturnaia deiatel'nost sviatitelia Feofana (Govorova) v period zatvora v Vyshenskoj pustyni*. *Bogoslovskie trudy* (Vol. 31). Moskva [in Russian].
4. Kapterev, P. (1915). *Istoriia russkoi pedagogiki*. Petrograd: Zemlia [in Russian].
5. Pushkareva, N. L. (2006). Zhenshchiny-uchenye v rossiiskom postsovetskom folklore. *Etnograficheskoe obozrenie*, 4, 39-58 [in Russian].
6. Rachinskii, S. A. (1883). *Zametki o selskikh shkolakh*. Sankt-Peterburg [in Russian].
7. Smirnov, P. (1899). *Narodnoe obrazovanie i tserkovnoprihodskaiia shkola*. Sankt-Peterburg [in Russian].
8. Fazan, V. V. (2018). Rozvytok prosvitnytsko-pedahohichnoi diialnosti ta vykhovannia u vyshchikh navchalnykh dukhovnykh zakladakh Ukrainy pry Kyievo-Pecherskii Lavri u XIX–XX st. *Pedahohichni nauky: zb. nauk. prats*. Poltav. nats. ped. un-t imeni V. H. Korolenka (Is. 72, pp. 70-74). Poltava [in Ukrainian].
9. Fazan, V. V. (2018). Vplyv sekuliarizatsii na prosvitnytsko-vykhovnu diialnist dukhovnykh oseredkiv Ukrainy u XVIII st. *Imidzh suchasnoho pedahoha*, 4 (181), 72-75 [in Ukrainian].
10. Feofan, (episkop). (1895). *Nachertanie khristianskogo nravoucheniia*. Moskva: Tipolitogr. I. Efimova [in Russian].
11. Feofan, (episkop). (1897). *Pisma o dukhovnoi zhizni*. 3-e ed. Afonskogo Russkogo Panteleimonova onastiria. Moskva: Tipolitografia [in Russian].
12. Feofan, (episkop). (1899). *Put ko spaseniiu: (kratki ocherk asketiki)*. Moskva: Tipolitogr. I. Efimova [in Russian].
13. Florenskii, P. A. (1994). *Sochineniia* (Vol. 1). Moskva: Mysl [in Russian].

Дата надходження до редакції авторського оригіналу: 06.10.2019

Фазан Татьяна. Сущность и специфика подготовки женщины к духовно-нравственному воспитанию ребёнка в монастырях Украины XIX века (на основании работ святителя Феофана Вышенского).

А Отмечено, что в XIX в. вопрос о женском образовании был важной частью дискуссий не только о назначении женщины, но и о женском интеллекте. В православных монастырях женщин традиционно учили следовать правилам духовного совершенствования, поднимаясь по ступенькам «лестницы». Пример жизни таких женщин был перед глазами простых людей не одно столетие, поскольку идея духовно-нравственного совершенствования глубоко проникла в жизнь крестьянства и укоренилась.

Ключевые слова: милосердие; религиозное воспитание; христианство; женщины; монастырь; духовный рост; душевные силы

Fazan Tetiana. The Essence and Specifics of Preparing a Woman for the Spiritual and Moral Education of a Child in Monasteries of Ukraine in the 19th Century (based on the work of St. Feofan Vyshensky).

S In the XIX-th century women education was an important part of discussions not only about the woman life and destiny, but also about woman intellect. In Orthodox monasteries, women have traditionally been taught to follow the rules of spiritual perfection by climbing the «spiritual ladder». The example of the lives of such women was an example for ordinary people for more than a century, since the idea of spiritual and moral perfection deeply penetrated into the life of the peasantry and took root in it.

Key words: charity; religious education; Christianity; women; monastery; spiritual growth; mental strength

Фазан Тетяна Павлівна, аспірантка кафедри загальної педагогіки та андрагогіки Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка

E-mail: fazanvv@gmail.com